

ALİ ÇİMEN

KISA

DÜNYAYA

TARİHİ

YAZININ İCADINDAN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLU'NUN HİKAYESİ

1. "MEZOPOTAMYA'DA SİYASİ VARLIĞIN İZLENİMLERİ" / 18
2. "KARAYE KIZILIN UYGARLIĞI MİSİR İLE İLGİLİ" / 28
3. "PIRAMİTLERLE İLGİLİ YÜKSELİYOR, ÖLÜMSÜZLÜĞÜ ARIYORUZ" / 38
4. "ERKEN ORTAÇAĞ'DA GÖRKEMLİ BİR CUMHURİYET YÜKSELİYOR" / 48
5. "DÜNYA İMPARATORLUĞUNUN HABERCİSİ ROMA CUMHURİYETİ" / 58
6. "DÜNYANIN EN ÖNEMLİ İMPARATORLUĞU YÜKSELİYOR" / 68
7. "ORTAÇAĞ'DA GERÇEKTEN KARANLIKTAYMIDIK?" / 78
8. "ORTADOĞU DEVASA BİR SATRANÇ TAHTASINA DÖNÜYOR" / 88
9. "İSLAM İMPARATORLUĞU SÜRÜKLÜYOR" / 98
10. "İNANÇLARIN VE İKİ İMPARATORLUKLA İLGİLİ" / 108
11. "İNSAN KURBANINDAN KOMÜNİZME" / 118
12. "KILIÇ, ONUR VE KAN" / 140
13. "BİLDİĞİMİZ AVRUPA'NIN TEMELİ" / 140
14. "ORTAÇAĞ'DA AVRUPA" / 167

KISA
DÜNYA
TARİHİ

ALİ ÇİMEN

1

“HAYATTA KALMAYI, YAZMAYI VE SAVAŞMAYI
ÖĞRENİYORUZ”

BAŞLANGIÇ

Hikâyemiz, 70-100 bin¹ yıl kadar önce, Afrika'nın çorak ve sıcak vahalarında başladı. Bildiğimiz ilk insanlara söz konusu zaman diliminde rastlıyoruz. Bu insanlar avcılık ve toplayıcılıkla geçiniyorlardı ve dönemin şartları gereği, insanoğlunun en baskın güdüsü olarak bildiğimiz hayatta kalma çabası bir numaralı öncelikleriydi. Yiyecek, içecek ve barınak bulmak şeklinde tanımlayacağımız bu hayat mücadelesinde iklim her zaman başroldeydi.

Durma, ölürsün...

İnsanlık olarak Buz Çağı'ndan çıktığımız günlerdi. İlk izlerini sürebildiğimiz atalarımızı, bundan 60-70 bin yıl kadar önce, Afrika'nın kuzeydoğu kıyılarında kabileler halinde yürürken görüyoruz.² Zaten hayat o günlerde, bitmek tükenmek bilmeyen uzun yürüyüşlerden başka bir şey değildi. Yiyecek, içecek ve hayvanların peşinden sürekli yürüyorduk. Bir yeri ev olarak benimseyip durmak ölümle eş anlamlıydı. Zira yerleşilen bölgedeki hazır yiyecek kaynakları tükendiğinde her şey bitiyordu. Henüz yerleşik hayata geçmemiştik. Ve o kritik dönemeçte, Afrika'nın vahşi coğrafyasında ayakta kalmak için on binlerce yıl boyunca verdiğimiz mücadelenin sonucunda; konuşmak (lisan), yemek pişirmek ve hayatta kalabilmek için birlikte çalışmak gibi temel yetenekleri geliştirebilmiştik. Diğer bir deyişle, en eski atalarımız, sürüden ayrılanı kurdun kaptığı gerçeğini yaşayarak tecrübe etmişlerdi. Evet, Afrika bizi yıpratıp hırpaladığı kadar iyileştirmiş ve bir o kadar da geliştirmişti. Ancak, bilim adamlarının DNA üzerinde yaptığı incelemeler, bize,

Afrika'daki bu binlerce yıllık yaşam kavgası ve göç yolculuğunda galip gelerek, kıtanın dışına çıkmayı başarabilen tek bir kabile olduğunu gösteriyor.³ Bunlar, muhtemelen bugün Kızıldeniz olarak bildiğimiz denizi adalardan adalara atlamak suretiyle aşmış, bundan yaklaşık 65 bin yıl kadar önce, günümüzde Arabistan olarak bildiğimiz topraklara ulaşmayı başarmışlardı.* Ve sıkı durun; daha da ilginç, bugün hayatta olan herkes, DNA zincirimizi takip eden bilim adamlarına bakılırsa, bir şekilde bu kabiledaki tek bir kadına bağlanıyor! Evet; bu kadın, ister İstanbullu ister Kopenhaglı ya da Newyorklu olalım, hepimizin "evrensel annesi" (*Mitochondrial Eve*) olarak kabul ediliyor.⁴

Dünyaya yayılıyor

Ancak hikâyemiz Arabistan'da sona ermedi. Zira evrensel annemizin kabilesi yürümeye devam etti. Böylelikle insanoglu, adım adım, bütün gezegeni kolonileştirdi. İlk etapta Afrika, Arap Yarımadası ve Hint alt kıtası kıyılarını izleyerek Asya'ya yayıldık. Bu süreçte, tahmini 50 bin yıl kadar önce bazı atalarımız Avustralya'ya kadar ulaştı.⁵ Asya kıtasından Amerika'ya, şimdi Bering Boğazı olarak bildiğimiz ama o zamanlar kara bağlantısı olan su yolu üzerinden geçerek yayılmamız ise 15-20 bin⁶ yıl önce gerçekleşti. Bering üzerinden Alaska'ya geçen atalarımız, kısa sürede Güney Amerika'nın uçlarına kadar inmeyi başardı. Yine bir diğer grupsa, her zamanki gibi binbir türlü iklim şartlarıyla savaşarak, 45-50 bin⁷ yıl kadar önce, Ortadoğu üzerinden Avrupa'ya ulaştı. Avrupa'ya ulaştığımızda, kabile düzeninde, ailelerden daha geniş gruplar halinde yaşıyor ve birlikte çalışıyorduk. Elbette yine avcıydık. Yiyeceğimizin peşinde koşuyorduk.

Bir iğne tarihimizi değiştirdi

Ancak derdimiz bitecek gibi değildi. Bundan 20 bin yıl kadar önce, iklim koşulları yine bize karşı silah kuşandı ve son Buzul Çağı'yla sıcaklık bir anda keskin bir düşüş yaptı.⁸ Yine o kadim denklemle karşı karşıya

* Her ne kadar şu ana kadar yerleşik kanaat bu sürenin 65 bin yıl kadar önce olduğunu söylese de son bulgular bu süreyi 125 bin yıl öncesine kadar götürabiliyor. Konuyla ilgili haber için bkz:

<http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-1351322/Man-left-Africa-Arabian-Peninsula-65-000-years-earlier-previously-thought.html>

kalmıştık; ya adapte olacak ya da ölecektik. Ancak bu kez imdadımıza teknoloji yetişti! Kemikten yaptığımız bir iğne bu mücadeledeki en büyük silahımız oldu. *Çünkü artık bir şeyleri dikerek birleştirmeyi öğrenmiştik!* Hayvan derilerinden elbise yapıp giydik. Böylelikle zorlu Buzul Çağı koşullarına karşı direnebildik. Elbette oklarımız ve mızraklarımız da vardı. Ancak doğal olarak elbiselerimiz olmadan o soğukta dışarı çıkıp av peşinde koşmamız pek de mümkün olamazdı değil mi? *Minik bir iğne tarihimizi değiştirmişti.*

Tarihe ilk imzamızı atıyoruz

Modern insan, önüne çıkan her koşula adapte olmayı bilerek, “bilge insan” yakıştırmasını fazlasıyla hak ediyordu. Ama bununla sınırlı kalmayacaktı. Fransız Pireneleri’nde, Güney Fransádaki *Lascaux* Mağaraları’nda bulunan mağara resimleri, atalarımızın dünyaya iz bırakmak, hayatın kaydını tutmak konusundaki isteğinin de ilk işaretleri olmuştu. *Uzmanlara göre, hayvan figürlerinden oluşan ve MÖ 16 ya da 14 bin yıl öncesine ait olduğu tahmin edilen bu ilk resimler, biz insanoğlunun tarihi kaydetmeye başladığı ilk andı.*⁹ Benzer el izleri, Fransá’nın ardından Güney Afrika, Avustralya, Kuzey Amerika ve Arjantin’de de keşfedildi. Birbirinden binlerce kilometre uzakta yaşayan atalarımızı, adeta “Biz buradayız” diye haykıran el izleri bırakacak şekilde aynı davranışı sergilemeye iten şey, kendimizi ve dünyamızı anlama ve anlamlandırma çabasıydı.

Devasa bir adım atıyoruz

Yaklaşık 10-16 bin¹⁰ yıl önce Kuzey Yarımküre ısınmaya başladı. On binlerce yıldır karda kışta av peşinde koşan atalarımız, sıcak havaların da etkisiyle bu kez çok daha radikal bir işe soyundu. Nerede mi?

Bugün Türkiye olarak bildiğimiz toprakların doğusunda, Dicle ile Fırat nehirlerinin aktığı, *Bereketli Hilal** olarak bilinen topraklarda...

* Mûnbit Hilâl (İngilizcede *Fertile Crescent*) olarak da bilinen; Ortadoğu’da, Batı ve Ortadoğu uygarlıklarının doğduğu bölgeye verilen ad. Terimin mimarı ABD’li Doğubilimci ve arkeolog James Henry Breasted’dır.

Adı geçen topraklar gerçekten de her açıdan bereketliydi. Burada yaşayan atalarımız, topraktan çıkan meyve, sebze ve tahılları gözlemleyip, “Av ve yiyecek peşinde koşmasak da bu yiyecekleri kendimiz yetiştirsek nasıl olur?” diyerek, yaklaşık 10 bin yıl önce *tarımı* başlattı.¹¹ Takip eden 5 bin yıl içinde tarım tüm Avrupa’ya yayılacaktı. Bu, insanın doğayla olan ilişkisinde atılmış devasa bir adımdı. *History of the World*’ün (Dünyanın Tarihi) yazarı Andrew Marr’a göre; o zamanlar için toprağa bir tohum ekip büyümesini beklemek başlı başına bir kumardı. Ancak, insanoğlu bu kumarı kazanarak, ilk kez dünya üzerinde toprağı, bir şey yetiştirme amacıyla da olsa, sahiplendi. Bilim adamlarına göre Çin, Hindistan ve Güney Amerika’da da insanlar bir şekilde aynı mantığı yürüterek tarıma başlamışlardı. Fakat her değişim gibi bunun da bir bedeli vardı. İnsanoğlu olarak, av peşinde koşturmayı bırakıp tarım düzenine geçtiğimiz için artık fiziksel olarak eskisi kadar dayanıklı değildik. Daha zekiydik ama yaşam süremiz kısalmıştı. Üstelik tarım daha çok yiyecek; daha çok yiyecekse daha fazla nüfus demekti. Zira toplayıcı avcı atalarımız daha hızlı hareket etmek için çocuk sayısını sınırlamışken, çiftçiliğe soyunan atalarımızın kafası bu konuda daha rahattı. Giderek kalabalıklaşıyorduk ve eskisi gibi kabile düzeninde yiyecek kovalamak mümkün olsa da işlevsel değildi.

Sonuç olarak ne yaptık? Elbette tarihî bir adım daha atarak *yerleşik hayata* geçtik.

Medeniyet Konya’da başladı!

Tarihin kaydettiği ilk yerleşim yeri, ülkemizde, Türkiye’de bulundu. “Konya yakınlarındaki *Çatalhöyük*’te gün yüzüne çıkarılan ve 9 bin yıl önce kurulduğu sanılan bu ilk yerleşim yerinde, 8 bin kişi 2 bin kadar evde yaşıyordu. Bu bilinen ilk şehir benzeri yerleşim merkezinde cadde ya da yol yoktu. Sakinleri, bitişik nizam evlerin damlarında yürüyerek istedikleri yerlere gidiyordu.”¹²

Taş Devri’nin son dönemlerine denk gelen bir zamanda, çamurdan yapılmış duvarlarıyla yükselen bu evler, günümüzün ilkel taşra köylerinden farksız bir görünüm arz ediyordu. Ancak yerleşik hayat elbette kendine has yeni tehlikeleri de beraberinde getirmişti. Toplu yaşamdan

dolayı, tüberküloz, çiçek ve kızamık gibi bulaşıcı hastalıkların ilk kez bu dönemde boy göstermeye başladığı tahmin ediliyor. Ancak bu ve toplu halde yaşamaktan kaynaklanan benzeri yeni tehlikelere rağmen, insanoğlu artık bir kez gemileri yakmıştı ve yerleşik hayattan geri dönüş yoktu. Artık dünyanın farklı bölgelerinde insanlar, gerek tarımı keşfetmeleri gerekse doğanın güçlüklerine ya da doğal felaketlere birlikte direnebilme gayesiyle komünler olarak yaşamaya başlamıştı.

Doğaya karşı verilen mücadelenin insanları bir araya getirmesinin en çarpıcı örneğini Çin'de görüyoruz. O çağlarda, 3 bin mil uzunluğundaki Sarı Nehir (*Yellow River*), şiddetli yağmurlarda taşarak hayata dair her şeyi yerle bir ediyordu. Kabilelerden birinin şefi, YU isimli bir mühendisi bu işe çözüm bulmakla görevlendirdi. Asırlardır çarpışan kabileler, YU'nun geliştirdiği devasa kanal sisteminin hayata geçirilebilmesi için gereken iş gücünü sağlamak adına, ilk kez tek bir otorite altında bir araya gelip projeyi tamamladı. Set ve kanallardan oluşan proje işe yaramış ve sellere ket vurmıştı. YU kahraman olmuştu. Peki, bu YU kim olarak tarihe geçti dersiniz? Çin'deki yerleşik devlet sisteminin temellerini atan hanedanlık olarak bilinen XIA Hanedanı'nın (MÖ 2100-1600) kurucusu *Yüce YU* olarak elbette.¹³

Çin'e tekrar döneceğiz. Devam edelim.

Adım adım hayatı inşa ediyoruz

Kitabın bu noktasına kadar bahsi geçen dönem için tarihe baktığımızda şunu görüyoruz: İnsanoğlu doğayı kendine uygun hale getirme çabasıyla, aynı zamanda tarihi de şekillendiriyordu. Birlikte çalışıp yaşamak, avantajlar sağladığı gibi, rekabet ve buna paralel olarak çatışma da getirdiği için, otoritenin tesis edilmesi, insanlararası ilişkilerin belli bir sistematige oturtulması gibi temel ihtiyaçlar baş gösterecekti. Bununla birlikte, bu noktadan itibaren tarım, yeni bir adım olarak yeni sorunlar ortaya çıkararak, bir şekilde daha karışık sosyal toplulukların şekillenmesine neden olacaktı. Bu topluluklarsa medeniyetlere dönüşecek ve söz konusu medeniyetler de zamanla krallar, imparatorlar, siyasi ve dinî liderler çıkartacaktı.

İlk bilinen medeniyetlerden biri; çift taraflı akıntılarıyla taşımacılığa, suladığı verimli topraklarla da tarıma elverişli olan Nil Nehri havzasında 5 bin yıl önce kurulmuştu. Piramitleri, firavunları ve rahipleriyle gezegenimizin tarihine görkemli bir giriş yapan Mısırlılar, muazzam bir iş daha yapıp, bizimle geçmiş arasındaki o eşsiz köprüyü de kuracaklardı.

Bunu, Sümerlilerle birlikte *yazıyı kullanan ilk medeniyet* olarak yapmışlardı.

“Tarih Öncesi” bitiyor, “Tarih” başlıyor!

Her ne kadar sürekli gün ışığına çıkan bulgular, yazının mucitliğini, Mısırlılar ve Sümerliler arasında gidip gelen bir sarkaca çevirmişse de, yazı olarak bildiğimiz olguyu ilk kullananların, şu an için, MÖ 3500 civarında bu işe soyunan Sümerliler olduğuna inanılıyor. Kamış ucuyla, kil tabakalardan yaptıkları tabletler üzerine üçgeni andıran izler bırakarak ilk yazıları yazdılar. Güneşin altında pişirilerek kurutulan bu tabletler, mesaj olarak gerekli yerlere ulaştırılıyordu. Mezopotamya’da ticaretin gelişmesinden dolayı uzun mesafeli haberleşmeye duyulan ihtiyaç sonucu ortaya çıkan bu yenilik neticesinde yazılı iletişim kurmaya başlamıştık. *Yazının hayatımıza girmesiyle de teknik olarak tarih öncesi (prehistory) dönem sona ermiş ve tarih (history) başlamış oluyordu.*

Ancak, Sümerlilerin geliştirdiği çivi yazısı (*cuneiform*) bir alfabeyle dayanmıyordu. Nesnelere, sembollerle tasvir ediliyordu (piktograf) ve belli bir sistematik yoktu.¹⁴ Bu sistematiki getiren, MÖ 3200 civarında yine Sümerliler oldu. Uruk şehrinde ilk kez sesleri temsil eden semboller (fonogram) kullanmaya başladılar.¹⁵ Artık mesajları daha netti. Gördüklerini değil, ağızlarından çıkanları yazmaya başlamışlardı.

Yazının hakkını Mısırlılar verdi

Yazının bir diğer şampiyonu olan Mısırlılarsa, onu, MÖ 3000 civarında *sosyal yaşamın tüm boyutlarıyla* kayda geçirildiği ilk antik şehir olan *Set Maat*’ta (Hakikatin Yeri) kullanmaya başlamışlardı.¹⁶ Bugün “Deir el-Medina” olarak bilinen bu yerleşim merkezindeki cemiyet hayatı 400 yıl kadar sürmüş ve geride bizlere eşsiz bir tarih laboratuvarı bırakarak tarihten silinmişti.

Mısırlıların, ostrakon (*ostrakon*) olarak bildiğimiz, taş ya da çömlek parçaları üzerine boyadıkları harf ve sembollerle başlattıkları yazı geleneği (hiyeroglif) sayesinde, başta Set Maat olmak üzere, o dönemde yaşananların detaylarından haberdar olabildik. İlk deşifre edilen yazılar, evlatları kendisine bakmadığı için onlara sitem eden ve mirasından mahrum bırakan bir anneyi ve eşini aldattığı için *hâkim* tarafından cezaya çarptırılan bir adama verilen cezayı dillendiriyordu.¹⁷ 1920'lerde Set Maat'ta yapılan kazılarda ele geçen bulgular, bizlere, 5 bin yıl öncesinin sorunlarının da bugünden farklı olmadığını göstermişti. Bu bulguların gösterdiği önemli bir şey daha vardı: İnsanoğlu toplumsal düzeni sağlamak için *mahkeme* ve *hâkimlik* gibi kurumları geliştirmeye başlamıştı. Köylerde, kasabalarda ve yeni yeni şekillenen şehirlerdeki eşitlik arayışı sayesinde insanoğlu hukuku keşfediyordu.

İmparatorluklar Çağı'na beş kala

Sadece Mısır'da değil, Akdeniz havzasında birçok yerde de eşzamanlı olarak medeniyet filizleniyordu. İnsanlar yazıp çiziyor, ticaret yapıyor, daha iyi yiyip içiyor ve mimariyi keşfediyordu. Ancak o çağda medeniyet yine de pek kusursuz sayılmazdı. Söz gelimi Avrupa'daki ilk uygarlık olarak bilinen Girit merkezli barışsever *Minoan medeniyeti* (MÖ 2700-1450), eşsiz fresklere ve mimari yapılara imza atarken, diğer yandan da uzunca bir süre insan kurban etme geleneğini sürdürmüştü.¹⁸

İnsanoğlunun *tarih* denince aklımızda canlananlar çerçevesindeki asıl hikâyesiyse *İmparatorluklar Çağı* olarak bilinen dönemle birlikte başlayacaktı. Bu dönemin ete kemiğe büründüğü coğrafya ise Mezopotamya'ydı.

“MEDENİYETLER KURUP, MEDENİYETLER YIKIYORUZ”

MEZOPOTAMYA’DA SAVAŞ VAR

**Sümerler-Akadlar-Babil-Hammurabi-Hititler-Savaş
Arabaları-Kassitler-Asurlular-Filistinliler-Tüccar
Fenikeliler-Alfabe-Bronzdan Demire Geçiş-Acımasız
Sanherib-Babilliler-Nebukadnezar-İsrailoğullarının Sürgünü**

Mezopotamya tarihi daha çok bir savaşlar tarihidir. İnsanlık olarak savaşımaya bu erken dönem medenileşme sürecinde başladık. Yazıyı bulup medenileşmenin tohumlarını atan Sümerler, Mezopotamya’nın baskın uygarlığıydı. Başkentleri, aynı zamanda kutsal bir şehir de olan *Nippur*’un etrafında dönen bir hayat söz konusuydu. Sümer kabilelerinin oluşturduğu on üç şehir devlet, aynı medeniyeti paylaşmalarına rağmen, başkent kontrolünü ele almak için birbirleriyle savaştan geri durmadılar. Bu şehirlerin arasında, nüfusu 30 binleri geçen Uruk, Kiş ve Ur başı çekiyordu.¹

Başkent Nippur’un defalarca el değiştirdiği bu dönemde, dört tekerli Sümer savaş arabaları Ortadoğu’yu asırlar boyunca toza boğdu. Haliyle bu kadar çok savaşın, elbette sonunda yorgun düşecekti, düştüler de... Yorgun Sümerleri tarihe gömen bir başka medeniyet oldu. Tarihin bu yeni aktörü, MÖ 2350-MÖ 2250 arasında sahne almış Akadlardan başkası değildi. *Bu, aynı zamanda tarihin gördüğü ilk imparatorluktu.*

Dünyanın sınırlarına ulaşmışlardı

Efsaneye göre; Kiş’in kurucusu Sargon da, tıpkı Hz. Musa gibi, küçükken hayatının kurtulması için sepet içinde nehre bırakılmış; akabinde

kraliyet ailesi tarafından bulunarak sarayda yetiştirilmişti. Günü gelince de bir darbeyle yönetime el koyup Akad İmparatorluğu'nu kurmuştu.² Bu, elbette tarihin efsane kısmı. Gerçekse Sümerlerin zaman içinde Akadlara dönüşmesiydi. Sümer altyapısı üzerine konan Akadlar, doğal olarak daha bilge, daha dayanıklı ve teknolojik açıdan daha üstündü. İnsanlık olarak ileri doğru bir adım daha atmıştık.

Sargon liderliğindeki Akadlar, o zamanlar için dünyanın sınırları olarak bilinen Akdeniz'e kadar genişledi. Sargon'a, "Dört Diyarın Kralı" (*King of four Quarters*) denilmişti. Evet, Akadlar tarihin gerçek anlamda bilinen ilk imparatorluğuymuştu ama onlar da mukadderattan kaçamadı. Zaman içinde ortaya çıkan ve güçlenen diğer göçebe kavimlerin, başkentleri *Agade'*ye* indirdiği son darbeyle tarihe karıştılar. Bugün söz konusu başkentini yerini bile bilmiyoruz.

O da ne? Yine Sümerler!

Sümerler, tarih bir başka aktöre rol vermeye hazırlanırken, beklenmedik bir anda tekrar ayağa kalktı. Sargon'dan geriye kalanlar, Ur şehrinin liderliğinde ayaklanıp kısa süreli bir *Sümer Baharı* yaşanmasını sağladı. *Üçüncü Ur Hanedanlığı* olarak bilinen bu dönemden bugün bize kalanlar, bir tür tapınak olan devasa zigguratlardan başka bir şey değil. Ancak bu diriliş uzun sürmemişti. Zira Sümerler, yine birbirleriyle kıyasıya savaşmaktan geri duramamışlardı. Yeni gelen göçerler Sümerlere son darbeyi vurdu ve dillere destan olacak bir şehir kurdular.

Bu şehrin adı Babil'di.

"Kanun benden sorulur!"

Görkemli Babil'in üzerinde yükselen *Babil Krallığı*'yla özdeşleşen bir isim vardı: *Hammurabi*.

Amorilerin** çıkardığı altıncı, Babil'inse ilk kralı olan Hammurabi, MÖ 1750'de Babil'in yönetimini ele aldığı anda; şehir, Mezopotamya

* "Akkad" olarak da bilinir. Günümüz Irak'ında, Dicle Nehri'nin doğusunda bir yerde var olduğu sanılıyor.

** MÖ 2000 ile MÖ 1600 arasında Mezopotamya, Suriye ve Filistin'de hüküm sürmüş bir halk.

havasındaki iktidara aç diğer şehir devletçiklerinin tehdidi altındaydı. Güçlü bir lider gerektiği aşikârdı. Babil halkı, Hammurabî'de aradıklarından fazlasını bulacaktı. İnce siyaset ve ittifaklarla rakiplerini bir bir devre dışı bırakan Hammurabi, Sargon'dan boşalan koltuğu doldurmayı başarmakla birlikte, ondan daha zekiymi. İmparatorluk kurmakla onu bir arada tutmanın aynı şeyler olmadığını biliyordu. *Yerinden yönetim* ilkesini akıl ederek zapt ettiği yerlerdeki gerilimi azalttı. Bununla da yetinmeyip, ortak bir bürokrasi ve ticaret dili getirerek imparatorluğun tek bir ağızdan konuşmasını sağladı. Hemen ardından, tarihin bilinen ilk yazılı kanunlarıyla ortama bir nizam getirdi. Evet, doğru tahmin ettiniz; meşhur *Hammurabi Kanunları*'ndan bahsediyorum.

Göze göz...

“(Tanrılar) Anu ve Bel, Tanrı'dan korkan yüce prensi, beni, Hammurabi adıyla çağırdılar. Bu diyarda hakkaniyetin iktidarı sürsün, (Tanrı) Şamaş gibi bu esmer insanlara hükmedeyim, diyarı geliştireyim, insanoğlunun refahını daha da ileri taşıyayım, güçlü zayıfı ezmesin ve şeytani işler yapan kötülerini yok edeyim diye beni görevlendirdiler.”³

Hammurabî'nin ticaret, mülkiyet, aile ve ceza hukukuna ait 282 maddeden oluşan kanunnamesi işte böyle başlıyordu. “Göze göz...” olarak bildiğimiz kısas ilkesinin ilk kez dile getirildiği bu kanunlar bütünü; hür insanlar, orta sınıf ve kölelerden oluşan toplumdaki ilişkileri düzenliyordu.

Hesapsız harcamalar devleti batırdı

Kanun koyucu Bilge Kral'ın ölümünden sonra krallık fazla yaşamadı. Genel inanişâ göre devlet; devasa sulama kanalları, yollar, tapınaklar ve benzeri projeler için hesapsız harcamalar yaparak hazineyi boşaltmış; maaş ödeyemez duruma gelmişti. Maaş alamayan memurlar ayaklanınca devlet çarkı tıkanmış; hesapsız kamu harcamalarının yarattığı istikrarsızlık, medeniyeti çökme noktasına getirmişti. Ne yazık ki insanoğlu olarak bundan ders almayacak ve asırlar boyu aynı hatayı ısrarla tekrar etmeye devam edecektik.

Mezopotamya'nın tankları Babil'i eziyor

Babil'in sonunu getiren ve Hammurabi'nin ölümünden sonra dağılma evresine giren krallığa son darbeyi vuranlarsa MÖ 1595'te kuzeybatıdan gelen *Hititler* oldu.⁴ Babil tekrar canlanacağı MÖ 7. yüzyıla kadar derin bir uykuya dalacaktı.*

Öte yandan, Anadolu'nun bu yeni gücü Hititlerin elinde oldukça gelişmiş bir savaş aracı vardı: *Güçlü atların çektiği iki tekerli savaş arabaları!* Önceki medeniyetler, genelde katırların çektiği dört tekerli hantal arabalarla savaşıyordu. Yeni teknoloji eskiyi saf dışı bırakmıştı. *Üzerindeki iki savaşçıdan birinin arabayı sürdüğü, diğersininse elindeki okla ölüm saçtığı bu savaş arabaları, takip eden asırlar boyunca Ortadoğu halklarının en önemli silahı olacaktı.* Bir bakıma erken dönemlerin tanklarıydı bunlar. Peki ama kuzeyden, yani Anadolu'dan gelen ve "imparatorluklarını savaş arabaları sayesinde kuran"⁵ Hititler kimdi?

Çorum'dan çıkan imparatorluk

Anadolu topraklarında serpilen erken dönem imparatorluklarından biri de başkentleri *Hattuşas*** olan Hititler (Etiler) tarafından kurulmuştu. MÖ 1700 civarında, Hint-Avrupa kavimlerinden biri olan Hititler, bölgedeki Asya kökenli bir başka halk olan Hattileri boyundurukları altına almış; zamanla bu iki halk birbiri içinde erimiş ve nihayetinde en parlak dönemini MÖ 1400-MÖ 1200 arasında yaşayan Hitit İmparatorluğu'nu inşa etmişlerdi.

Anadolu'da Demir Çağı'na geçen ilk millet olan Hititler oldukça savaşçıydı. Kısa zamanda Anadolu'nun büyük bir kısmını almış, Suriye'nin kontrolünü ele geçirmek içinse devrin bir diğer süper gücü Mısırlılarla kapışmışlardı.

* Babil'in yıkılmasının ardından bu topraklara, Zagros (Van bölgesinde, İran-İrak sınırında) Dağları'ndan geldiğine inanılan bir halk olan Kassitler yerleşmiş ve dört asır kadar hüküm sürmüşlerdi. Zaman içinde bir kısmı dönerken, bir kısmı da bölge kültürünü özümseyerek bir şekilde Mezopotamyalı olacaktı.

** Bugün Çorum ilimizin Bogazkale ilçesi.

Ölünce tanrılaşan kral ve kraliçeler

Ancak ne yazık ki Hititlerin günlük yaşamları ya da kültürleri hakkında fazla bilgi sahibi değiliz. Zira özellikle Boğazköy'de kurdukları devlet arşivinin kalıntılarından gün ışığına çıkartılan kil tabletlerin çoğu, bize, krallarından ve onların yaptıkları savaşlardan bahsediyor. Kalanlardansa insan ya da hayvan görünümlü veyahut da farklı formlarda binlerce tanrı ya da tanrıçanın olduğu çok tanrılı dinî inanışa sahip olduklarını; bu tanrılar skalasının en tepesinde gökyüzü tanrısı olan *Tarhun*'un yer aldığını, kralların *Tarhun* adına yeryüzünü yönettiğini, kral ya da kraliçelerin öldükten sonra tanrı statüsüne yükseldiğini,⁶ çok sayıda bayram kutladıklarını ve bu bayramlardan birinin ilkbahar ve sonbaharda koyun kesilerek kutlanan "Hadauri" olduğunu⁷ öğreniyoruz. Hititleri unutulmaz kılansa MÖ 1275'te Mısırlılarla yaptıkları Kadeş Savaşı sonrasında *tarihin yazılı olarak kayda geçen* (kil tabletler üzerine elbette) *ilk barış antlaşmasına* imza atmalarındı.

Çıkan oyuncu: Hititler

Giren oyuncu: Asurlular

Anadolu'daki Hitit dönemini kapatansa, MÖ 1290'larda, birçok imparatorluğun sonunu getirdiğine inanılan *Denizci Kavimler** oldu.⁸ Hititlerin sahnedeki çekilmesiyle kabından taşmak için sabırsızlanan komşularına yarayacaktı.

Bu ihtiraslı ve acımasız komşu *Asurlulardı*.

Tarihin bu aşamasında baskın güç olarak sahne alan Asurlular; Mezopotamya'nın kuzeyinde yaşayan, tüccar ve savaşçı bir millettir. Zamanla bu iki alandaki ustalıkları sayesinde sivrilecek ve ilk imparatorluklarını (MÖ 1365-MÖ 1100) kurup Hititlerin yerini alarak bölgenin en büyük gücü olacaklardı.

Efendim?

* Denizci kavimler ya da denizci halklar, Tunç Çağı'nın sonlarına doğru, özellikle MÖ 13. yüzyılda Anadolu, Suriye, Fenike, Filistin, Kıbrıs ve Mısır'ı işgal eden denizci, savaşçı halklara verilen addır. Tüm uğraşlara rağmen tam olarak nereden geldikleri belirlenmemiştir. Bu halklardan biri olduğuna inanılan Filistinliler, aldıkları bölgeye "Filistin" adını vermişlerdi.

Sürekli savaşlardan mı bahsediyorum?

Haklısınız, bu oldukça hareketli coğrafyada yaşananlar elbette sadece savaşlardan ibaret değildi.

O halde gelin, Asurluları biraz bekleme odasına alalım.

Savaşma, ticaret yap!

Yakındoğu'da kan gövdeyi götürüp, krallıklar ve imparatorluklar füze gibi yükselerek domino taşı gibi yıkılırken, kendi halinde bir millet olan Fenikeliler, hem deniz ticaretini başlatmış hem de bu kitapta ve diğerlerinde okuduğunuz satırların ortaya çıkmasında büyük rol oynamışlardı.

Nasıl mı?

Bugünkü Lübnan ve Suriye'nin kıyı kesimlerinde yaşayan Fenikeliler, Akdeniz bölgesinin tüccarlarıydı. Bölgenin dağlık yapısının bir araya gelmelerini zorlaştırmasından dolayı, *Biblos*, *Sur*, *Ugarit* ve *Sayda* gibi kıyı şehir devletlerinde yaşıyorlardı. Sürekli savaş halinde olan Mısır ve Mezopotamya gibi iki devletin arasında sıkıştıkları için (bugünkü Lübnan gibi!) ticaret için açılacakları tek bir alan vardı; deniz. Onlar da açıldı. Mısırlıların ve Girit Adası'ndaki Minoan uygarlığının denizcilik bilgisini harmanlayarak *yelkenli* gemileri ortaya çıkardılar. Çift sıra kürekleri olan kadirgaları (*Bireme*) ilk geliştiren onlar oldu.⁹

Bu sayede açık deniz ticaretini başlatmış oldular.

Salyangoz deyip geçmeyin

Fenikelilerin başlıca ihraç malı kereste ve salyangozdu. Salyangoz deyip geçmeyin; zira o dönemlerde tekstilde kullanılan mor renk, sıcak suda haşlanan salyangozun salgıladığı bir hormondan üretiliyordu ve bu rengi üretme işinin piri de Fenikelilerdi (Mor, zor elde edildiği için tarih boyunca kraliyet rengi olarak kabul edilmiştir).¹⁰

Fenikeliler deniz ticareti sayesinde o zamanların insanları için dünyanın sonu olarak kabul edilen Cebelitarık'a dek ulaşmış, Akdeniz'de onlarca ticaret kolonisi kurmuşlardı. Bunların en ünlüsü meşhur Kartaca'ydı. Akdeniz'e hâkim bir noktada olan Kartaca, zamanla kendi başına bir güç olacak, Sicilya'nın kontrolü için Yunanlarla uzun bir mücadeleye

girişecek, ancak sonraki dönemin süper gücü Roma tarafından ikisi de ezilecekti. MÖ 146'da Kartaca'yı yerle bir eden Roma, yüz yıl kadar sonra şehri tekrar kuracak ama kaderin cilvesi olsa gerek; bu kez bir Cermen kavmi olan Vandallar, 500 yıl sonra Kartaca'yı ele geçirerek, burayı Roma'ya yaptıkları saldırılar için üs olarak kullanacaktı.¹¹

Fenike ve fonetik?

Fenikeliler ticaretin gerektirdiği açık fikirlilikle farklı kültür ve düşüncelere karşı sempati beslemişlerdi. Bununla birlikte, Akdeniz havzasında sadece gemileriyle kereste, salyangoz, şarap, üzüm, buğday ve kumaş taşıyor; aynı zamanda çok daha değerli bir yeniliği de diğer diyalara götürüyorlardı:

Alfabeyi!

Evet, yazıyı ilk bulanlar Sümerler ve birazdan göreceğimiz gibi sistematik şekilde kullananlar da Mısırlılar olmuştu. Ama buldukları bu yazı daha çok sembollere ve basitleştirilmiş resimlere dayanıyordu. Söz gelimi, ev demek için bir ev resmi çiziyordunuz ancak bu çizilen şey size nasıl ev denileceğini söylemiyordu. İşte Fenikeliler, kendi dillerini yazıya dökmek için her bir sese karşılık bir sembol geliştirerek modern alfabenin temellerini attılar.¹² Artık sesleri yan yana getirip kelimeler türetebiliyor ve bunları seslendirerek yazıyı ete kemiğe büründürebiliyorduk.

Teşekkürler Fenike!

Alfabe, ticaretin de sayesinde kısa zamanda Akdeniz havzasında yayıldı. Yunanlar ve Romalılar da kendi katkılarıyla alfabenin başlattığı bilgi devrimini tamamlamışlardı.¹³

Ancak o günlerde çoğunluğun tercih ettiği şey alfabe değil, mümkün olduğunca keskin olan bir kılıçtı.

Ortadoğu bir çağdan diğerine geçiyor

Günümüzde bulunduğumuz coğrafyanın toz duman olduğu bu dönemde, Yunan Yarımadası'ndaki *Miken uygarlığı* da kuzeyden gelen ve demirden silahlarıyla ortalığı kasıp kavuran *Dorların* işgaline uğruyordu. Meşhur Truva Savaşları da bu kaotik dönemde vuku bulmuştu. Sonuçta tunç silahlı Hint-Avrupa göçebe topluluklarından olan Akaların, MÖ

1800'lü yıllarda Yunanistan'ı istila ederek kurduğu bu uygarlık, daha üst bir teknolojiye mağlup oluyordu. Bu açıdan baktığımızda zaten tarih de üst gelişmiş kültürün, bir alt kültürün yerini almasından başka bir şey değildi. Bu gerçeğin sonucu olarak, Asurlular da rahat yüzü görmedi. Suriye olarak bildiğimiz topraklardan çıkıp gelen *Aramiler*, onları bir hayli hırpalamıştı. Kimi tarihçilere göre; bu karşılıklı işgaller silsilesi Ortadoğu'ya gelen ticaret yollarını vurmuş, medeniyetin beşiği olan bu bölgeye kalay transferi durduğu için de bir şekilde *Bronz Çağı* ile vedalaşan bölge *Demir Çağı*'na geçmişti.

Asurlular bu kez demirle geliyor

Ancak Asurlular dayanıklı ve inatçı bir millettir. Bir kez daha şahlandırdılar ve MÖ 911-MÖ 612 arasında Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır'ı içine alan bölgede hüküm sürecektir yeni bir imparatorluk daha inşa ettiler. Bu şahlanıştta, devasa bir orduyu donatacak kadar "çok demire sahip olmaları",¹⁴ *kuşatma kulesi* ve *koçbaş* gibi silahları geliştirmeleri, itaati sağlamak için ölçüsüz zalimlik yapmaları, itaatsiz halkları sürerek etkisiz hale getirmeleri ve hepsinden önemlisi de *Ortadoğu'nun atlı süvari kullanan ilk halkı*¹⁵ olmaları büyük rol oynamıştı.

Milyonlarca kişiyi sürdüler

MÖ 701 yılında, acımasızlığıyla nam salmış imparatoru *Sanherib*'in ve onun emrindeki 200 bin kişilik savaş makinesinin liderliğindeki imparatorluğa yan bakılamıyordu.¹⁶ Bugünkü Kuzey Irak topraklarında kalan ve döneminin en büyük şehri olan Ninova'daki görkemli sarayına kurulan *Sanherib*, sağda solda kendi iradesine başkaldırmaya cesaret eden milletlerin başını acımasızlıkla eziyordu. Söz gelimi, bu işe kalkışan Yahuda Kralı'nın ülkesi (Bugünkü Filistin), ne olup bittiğini anlamaya fırsat bulamadan yerle bir olmuştu. Birçok tarihçiye göre, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerin meşhur edeceği *Blitzkrieg* (Yıldırım Savaşı) taktiğini kullanan ilk asker imparator *Sanherib*'di.¹⁷

Asurlular üç asırlık hâkimiyetleri süresince neredeyse 4 milyon kişiyi yerinden yurdundan etti ve tapınakların, sarayların inşasında köle işçi olarak kullandı.¹⁸ Bu dillere destan ve kendilerinden sonra gelen *manyak*

krallara da kötü örnek teşkil edecek acımasız icraatlarını Ninova'daki saray duvarlarına kil tabletler şeklinde kazıyarak, ilginç bir tarihî vesika bırakmayı da ihmal etmemişlerdi.

At binenin, kılıç kuşananın

Kuşatma kulesi ve koçbaşı, Asurluların bütün dengeleri değiştirdiği bu dönemde, daha önce sadece açlıktan öldürmeyi hedefleyen uzun kuşatmaların süresini azaltmış; at ise orduları hızlandırmıştı. Atlı süvarilere dayalı kabileler ileride tek bir çatı altında toplanarak, Attila'nın Hunları ya da Cengiz'in Moğolları gibi, imparatorluklara dönüşecekti. İnsanoğlunun atlara binmeyi keşfetmesiyle iletişim de hızlandı. Kral ve imparatorlar ayaklanmaları daha hızlı bastırır oldu. Asur İmparatorluğu'nun kendinden önceki imparatorlukların her birinden üç kat daha büyük olmasının sebebi temel olarak atları tam bir savaş makinesine dönüştürebilmeleriydi.¹⁹

Ancak her çıkışın bir inişi vardı ve Asurlular da son güçlü kralları *Asurbanipal*'in ölümüyle dağılma sürecine girmişti. Son darbeyi indirense MÖ 605'te Karkamış'taki savaştan galip çıkan Kaldi Hanedanlığı* liderliğindeki Babililer oldu. Artık bölgenin patronu bir kez daha onlardı.

İsrailoğullarının sürgünü başlıyor

Babil halkı, Asurluları devirmek için Keldanilerin liderliğinde ayaklanmıştı. Sonuçta MÖ 612-MÖ 539 arasında sahnede kalan yeni imparatorluk, bu iki milletin ortaklığında gelişti. Bu dönemdeki en meşhur Babil kralı olarsa *II. Nebukadnezar*'ı görüyoruz. Yakınoğuş'da ayaklanan halklara karşı acımasızlığıyla tanınan söz konusu Kral, MÖ 587'de, Kudüs'ü yağmalayıp Filistin'deki İsrailoğullarını Kenan diyarından Babil'e köle olarak sürerek, meşhur Yahudi sürgününü başlatmıştı. Persler tarafından özgürleştirilene kadar İsrailoğullarının bu esareti sürecekti.

* Sonradan "Keldani" adını almışlardır.

Persler Babil'in kapılarına dayanıyor

Babil, *Babil'in Asma Bahçeleri* ve *Babil Kulesi* gibi belleğimizde yer etmiş efsanevi anlatılardan da göreceğiniz kadarıyla, o dönemlerin en göz kamaştırıcı medeniyet merkeziydi. Ancak bu parıltılı dönem uzun sürmeyecekti. Babillilerin bir kısmı Ay Tanrısı yerine bir başka tanrı olan *Marduk*'u ikame etmeye çalışınca kendi içlerinde bölündüler. Bu din savaşı ve tıpkı 1.200 yıl önce Hammurabi'nin aşırı kamu harcamalarını andıran benzeri girişimler imparatorluğun temellerini sarstı. Din savaşı ve ekonomik iflas çökmek için yeter de artardı ve Babil'in ölümü bu manzara üzerine gelen Perslerin elinden olacaktı.

MÖ 539'da *II. Cyrus* liderliğindeki Persler, Babil'i alıp Pers Çağı'nı başlatacaklardı. *Cyrus*'un temellerini attığı bu imparatorluk, devlet yönetiminin kitabını yazmaya hazırlanıyordu. Ancak isterseniz, Persleri bir sonraki konunun ardından tekrar ele almak üzere şimdilik bekleme odasına alalım. Çünkü bölgede bizi bekleyen bir başka kadim ve oldukça renkli bir medeniyet daha var:

Mısır.

3

“PİRAMİTLERLE GÖĞE YÜKSELİYOR,
ÖLÜMSÜZLÜĞÜ ARIYORUZ”

KARA VE KIZILIN UYGARLIĞI MISIR

**Nil-Gizemli Piramitler-Eski Krallık-Firavunlar-Köleler
Hiyeroglif-Ra-Orta Krallık-Lahitler-İkinci Ara Dönem
Emperyal Mısır-Sakallı Kraliçe Hatşepsut-Obelisk
Tanrılardan Tanrı'ya-Ramsesler**

Suyla hayat bulan erken dönem medeniyetlerinin en çarpıcı olanını, yazıya yaptıkları katkıyı daha önceden gördüğümüz Mısırlılar kurmuştu.

Medeniyetin beşiği Mezopotamya'da onlarca imparatorluk birbiri ardına kurulum yıkılırken, Mısır coğrafi konumu gereği daha sakin bir bölgeydi. Sonuçta önü deniz, arkası çöl olan gayet korunaklı bir diyardı. Tıpkı Mezopotamya gibi nehir-tarım ikilisiyle medeniyetin filizlendiği bu topraklarda, MÖ 2850'den itibaren onlarca firavun hüküm sürdü. Yine tıpkı Mezopotamya gibi burada da bağımsız şehir devletler (*nomes*) zamanla bir araya gelip krallığa dönüştüler.

Piramitleri neden yaptılar?

Mısır tarihi boyunca *Aşağı Mısır-Yukarı Mısır* ayrımı oldu. Güçlü firavunlar döneminde bunlar tek çatı altında bir araya geliyordu. İki bin yıllık Mısır tarihini, üç krallık dönemi ve bunlar arasındaki geçiş dönemleri altında inceleyebiliriz. Bu krallıkların en ünlüsü, ilki; bizlere piramitleri ve mumyaları miras bırakan *Eski Krallık idi*.

Bugün gezegenimizin en ilgi çeken tarihî kalıntılarından olan *piramitler*, firavunlara ve eşlerine mezar olarak inşa edilmişti. Ancak bunların neden bu geometrik şekilde ve ne amaçla inşa edildiklerine dair tartışmalar halen sürüyor. Ortak kanaat; tanrı olarak kabul edilen firavunları ve eşlerini, bir sonraki hayatlarına kadar fiziksel bütünlüklerini bozmadan saklayabilmek için inşa edildikleri yönünde... Mumyalama işleminin hikmeti de bu noktada devreye giriyor: Bedeni tekrar canlanacağı o meçhul güne kadar bir arada tutmak.

Kıyasası piramitler, insanoğlunun ölümsüzlük arayışının en görkemli göstergesi olarak yükselmişti.

Kim yaptı? Köleler mi, uzaylılar mı?

Bu arada yeri gelmişken, o devasa piramitlerin *tamamen* köle işçilere yaptırıldığı şeklindeki inancı da düzeltelim. Firavunları ölümden sonraki hayatlarına kadar saklayacak piramitler, işçilerin çoğunun kendi iradeleriyle çalışması sonucu yapılmıştı. “Zira genelde tarımla uğraşan Mısırlılar, Nil’in taşıdığı ölü sezonlarda piramitlerde mevsimlik işçi olarak çalışıyorlardı.”¹ Bunda, en azından piramitlerin inşasında rol alarak, sadece firavunlara mahsus bir ayrıcalık olduğuna inanılan *ölümden sonraki hayatın* kıyısından köşesinden nasiplenme güdüsü de önemli bir rol oynamış olabilirdi elbette.

Sonuç olarak, o dönemden bize, en büyükleri Giza’daki *Keops* olan seksen kadar piramit kaldı. Keops’ta, her biri tonlarca ağırlık çeken 2-3 milyon adet kesme taş kullanılmıştı.² Yunan tarihçi Heredot’un naklettiğine göre; bu görkemli piramidi 100 bin işçi üçer aylık sözleşmelerle çalışarak 20 yılda tamamlamıştı.³ Peki asırlar boyunca nasıl inşa edildikleri üzerine kafa yorulan ve hatta “uzaylılar tarafından yapıldıkları” şeklindeki uçuk teorileri bile besleyen piramitlerin sırrı gerçekte neydi?

Hayır, aslında ortada bir sır falan yoktu. Sadece olağanüstü büyüklükteki bir iş gücü temel fizik kurallarıyla harmanlanmıştı. Mısırlılar çöl kumunu ıslatmış, kızaklar üzerine yerleştirdikleri devasa taşları kol gücüyle ıslak kum üzerinde kaydırarak inşaat alanlarına nakletmişlerdi.⁴

Firavun demek her şey demektir

Mısırlılar, ilk kez başat bir medeniyet olarak ayağa kalktıkları bu dönemde, tarıma dayalı yaşadıkları için oldukça merkezî bir devlet sistemi kurmuşlardı. Firavunlar hem kral hem de tanrı kimlikleriyle tüm idari koltukları doldurmuş; başta sulama ve tarım olmak üzere hayatın her alanından sorumlu olmuşlardı. Hayat, Nil'in kenarındaki verimli killi topraklara, yani Mısırlıların deyimleriyle *Kara Ülke*'ye göre şekillenmişti. Ülkenin kalanıysa çöldü; yani *Kızıl Ülke*. Bu durum Mısırlılar için bir bakıma ölümle hayat arasındaki keskin zıtlığı sembolize ediyordu.⁵

Su varsa hayat var

MÖ 2575-MÖ 2130 arasında ayakta kalan Eski Krallık, Nil Nehri'nin düzenli aktığı zamana rastladığı için en bereketli dönemdi. Zaten koca Mısır tarihi neredeyse Nil'in debisine göre şekillenmişti. Su varsa firavun da mutluydu, halk da. Yoksa sıkıntı büyüktü, gelsin iç kargaşa ve hanedanlık kavgaları! Sonuçta kıtlık ve kuraklık zamanına denk gelen piramit inşası hesapsız kamu harcamalarına dönüşüp hazineyi boğunca ülke kargaşaya sürüklendi. Hemen ardından o sözünü ettiğim ara dönemlerden birine girildi.

Yetmiş günde yetmiş kral

MÖ 2190-MÖ 2052 arasındaki bu dönemde firavunlar, Güneş Tanrısı Ra'ya taptıkları için, Ra rahipleri büyük prestij kazanmıştı. Zamanla söz konusu prestiji, siyasi ve ekonomik güce tahvil etmek istedikleri için ortalık karıştı. Gerginlik ayaklanmalara, mevcut kuraklık tarımın tükenmesine, bunun sonucu ortaya çıkan kıtlık sosyal dengele- rin bozulmasına ve hepsi birden de çöküşe neden oldu. Mısırlı tarihçi Manetho'nun biraz da abartarak naklettiğine göre; bu ara dönemde, "Mısır'ı yetmiş günde yetmiş ayrı kral yönetmişti."⁶ Neredeyse iki asır süren bu fetret döneminde iktidara gelen beş hanedanlığın hiçbiri ülkenin tamamına hâkim olamayacaktı.

Orta Krallığın üç bin odalı efsane lahdi

Ancak her dibe vuruşun bir yükselişi vardı. MÖ 1938'de *Orta Krallık* dönemi başladı. Güçlü bir firavun ortalığı çekip çevirmişti. Önce başına